

Pastabos pačiam sau

Gyvi esam žodžiais ir vaizdais

Atidūs žmonių tyrinėtojai yra pastebėję didelę pasakojimų įtaką – ypač tokių pasakojimų, už kurių glūdi išgyvenimai, patirtis ir įžvelgta prasmė. Mes, žmonės, labai mėgstame ne tik klausytis, bet ir pasakoti. Ir tas polinkis, prasidėjęs nuo mūsų ankstyviausių vaikystės dienų, išlieka iki gilios senatvės. Tą pomėgį (ko gero) nusinešame su savimi ir už mirties šydo.

Vaikystėje pasakojimai labai veikia mūsų vaizduotę. Kaip vaikai, dažnai norime būti pasakojimų herojais. Bet ir augant tas noras nemąžta, o tik keičiasi pagal pasakojimų formą. Norime ne tik girdėti žodžiais pasakojant, bet ir matyti, kas vyksta, girdėti garsus bei balsus. Ir taip pasakojimas perkeliamas ant kino ekrano ar į prožektorių apšviestą sceną (atidengta scena simboliškai atskleidžia stebimo gyvenimo paslaptį).

Paskaičius, pamačius, išgyvenus, kyla ilgesys būti kažkuo ypatingu – ne tik rodytis scenoje kitų akyse, bet ir būti kuo nors išskirtiniu savo gyvenime. Negalime pasekti, kiek mums įtakos yra turėję pasakojimai. Kiek svajonių ir lūkesčių sukėlė, kiek anksčiau ar vėliau pasąmonėn nuslinkusių, bet giliai širdy teberusenantių, gal vien sapnais pavirtusių idealų, norų ir troškimų...

Vaikystėje girdėjome apie baisias raganas ir gerąsias fejas, apie stipruolius milžinus ir silpnus nykštukus, apie kilnius riterius ir niekšus plėšikus, apie gražias princeses, dėl kurių rankų ir širdžių rungtyniavo vikrūs karalaičiai, ir apie karalius bei karalienes, kurie dosniai atlygindavo savo tarnams ir tarnaitėms už jų ištikimybę. Nei vienų, nei antrų, nei trečių nebuvo aplinkui – bet aplink buvo daug panašius vaidmenis vaidinančių. Ir gal pagalvodavom, kurį vaidmenį ir aš galėčiau pasirinkti. Augant pasakojimai darėsi vis realesni, ir nebeteko tokio patrauklaus blizgesio. Gyvenime tekdavo sutikti vien pilkus žmones, kurių orumą ir vertę reikėdavo, pamiršus save, vis labiau atspėti, įžvelgti ar pajusti.

Ir kuo tapau? Kur nunešė mane mano svajonės, mano idealai, norai ir troškimai? Ar radau pastangų vertą tikslą? Ar turėjau stipraus nepalaužiamo ryžto, kuris praskynė kelią pro kliūtis? Ar siekiau ne vien laimės sau, bet ir gėrio kitiems? Ar slinkau tik praskintu ir išmintu taku, kur lengviau ir kur pelningiau?

Šalia visų tų pasakojimų girdėjau daug kartų pakartotą vieną pasakojimą apie Asmenį, kuris supynė savo likimą su mano... Ir save – su visos žmonijos likimu. Ar tas pasakojimas kada nors ne tik ausyse, bet ir širdyje suskambėjo gyvu tikrumu? Ar kada nors už tų žodžių atsiskleidė Asmens veidas? Ir Jo gyvenimas?.. Jo drąsa teigti, ką Jis teigė... Ir pasipriešinti tam, kam Jis pasipriešino... Ir priimti visas pasekmes nė kiek nedvejojant, bet net jų laukiant, nors visa tai vedė Jį į kruviną mirtiną krikštą, dėl kurio triumfavo Jo priešai, bet tik Jis vienas toliaregiškai matė daug toliau, negu jie – už to krikšto, naują gyvenimą sau ir kitiems, tarp jų ir man... Kiek ta Jo naujo gyvenimo galia po kraujuoto krikšto palietė mane? Pakankamai gausi vidinę kultūrą puoselėjanti literatūra liudija, kad šių laikų mąstantys žmonės suvokia pasakojimų svarbą ir įtaką.

Kęstutis A. Trimakas

Kitame numeryje:

- Kristina Jakubėnienė. Atradęs Praną Domšaitį.
- Benas Urbutis. Modestas.
- Doloresa Kazragytė. Dvi noveletės.
- Daiva Šabasevičienė. Laikas, kuriame gyvenome.

Redaguoja **Aldona Žemaitytė** aldaze@gmail.com
Maketuoja **Jonas Kuprys**

Vytautas Daraškevičius. Joninių vakare.

Yra porą dienų metuose, kai saulė pakyla į pačią dangaus kupolo viršūnę, liedama žemėn ugninį srautą, kai naktis vos spėja sutemti, ir jau vėl brėkšta, kai žydi, kūpa, dūzgia nuo bičių visi vasaros žiedai, išplaukėja žolė, pro kiaušinio lukštą narsiai kalasi paukščiukai, o į šiltus, smėlėtus atabrados plūsteli žuvų mailius. Beveik nemiega gamta, net kai kurie vabalai naktį švysčioja fosforiniais žibintais, viliodami savo antrąją pusę. Sugaudžia mistiškoji gamtos misterija... Sulindęs į mūrus žmogus veltui užsitraukia ant galvos antklodę, veltui geria vaistus nuo širdies ir kraujo spaudimo – niekas nepadės, niekas nenuramdys siautulio gyslose... Buvę paskutinieji Europos pagonytės lietuviai ir jų broliai latviai tada nusimeta krikščioniško krikšto marškinėlius ir kaip jų protėviai, tikri gamtos vaikai, pasileidžia į pievas, lankas dūkti, švęsti didžiosios vasarvidžio šventės – vadinamosios Rasos, Kupolinių, Joninių ar latvių Janio dienos, Lyguo. Šventės, atėjusios iš šimtmečių ir tūkstantmečių glūdumos...

Ši išskilioji gyvybinių gamtos jėgų pagarbinimo šventė, Lietuvoje daugelį šimtmečių persekiota, uita, niekinta, beveik beišnykstanti, praradusi senąjį pavidalą ir įsiliejusi į krikščioniškąją švento Jono Krikštytojo paminėjimo dieną, prieš keturis dešimtmečius, 1967 metais buvo atgaivinta keliolikos patriotų pasiryžėlių ir pradėta švęsti senojoje Lietuvos sostinėje Kernavėje, o paskui pasklido po visą kraštą. Tai buvo viena iš tautinio judėjimo versmų, ilgainiui plačiai išsileijusių, okupacijos metais gaivinusių tautinę savimonę ir valstybinės nepriklausomybės idėjas.

Vytautas Daraškevičius pernai išleido fotografijų knygą „Trumpiausios nakties paslaptis“, kurioje atskleidžiama šventės istorija, nuotaika ir jos dalyviai. Kaip ir ši mergaitė, Joninių vakare išėjusi kupoliauti.

Vydas Astas

Šio šeštadienio *Kultūros* turinys

- 1 psl. K. A. Trimakas. Gyvi esam žodžiais ir vaizdais.
- 2 psl. Kęstutis A. Trimakas. Istorijos pasakotoja.
- 3 psl. Pranas Visvydas. Šiupinys iš vaidinimų, šokių ir juokų.
- 4 psl. Liūnė Sutema. „Tegul kalba mano poezija“.
- 6 psl. Jolanta Budriūnienė. Ištikimas lituanistikai.
- 7 psl. Mažoji „Kultūros“ anketa: **Eglė Juodvalkė**.
- 8 psl. Benas Urbutis. Jonas Ohmanas: esu Baltijos žmogus.

Istorijos pasakotoja ...

Kęstutis A. Trimakas

Esu dėkingas Apvaizdai, kad gyvenime turėjau galimybę lavintis įvairiose srityse ir semtis žinių iš įvairių sričių: meno, literatūros (pirmą savo „romaną“ parašiau Kaune, būdamas 10-ties metų), studijuoti literatūrą, psichologiją, filosofiją, teologiją.

Stengiausi įvairias sritis vieną su kita sieti: domėjausi ir tebesidomiu mąstytojais, kurie kuria (pvz., egzistencialistai-dramaturgai, kaip Gabriel Marcel, Jean-Paul Sartre; taip pat menininkai, rašytojai, poetai, kurie mąsto ir filosofuoja. Mane domina psichologai ir psichiatrai, kurie spausdina biografinius pasakojimus, kaip Theodore Millon (jo knyga „Meilės budelis“ buvo neseniai išversta ir į lietuvių kalbą). Aš pats, kaip psichologas, terapijoje naudoju psichodramą, o hipnozėje – biografinius išgyvenimus.

Dėstydamas teologiją, filosofiją bei psichologiją, naudoju literatūrą ir biografinius pasakojimus. Pradėjęs Lietuvoje, Vytauto Didžiojo universiteto Katalikų teologijos fakultete, dėstyti 1992 metais, organizuoju kasmetinius kūrybos vakarus studentams ir dėstytojams (tai esu bandęs įvesti ir kitose aukštosiose mokyklose, kur dėščiau).

Vertinu pastangas: būti įvairapusišku žmogumi; neatskirti kultūros nuo religijos, nei religijos nuo gyvenimo, nesitenkinti tautinėm, t. y., tautą apribojančiom sienom, nes tai veda į tautinę izoliaciją. Visoms tautoms (taigi, ir lietuvių) naudinga dalytis bendražmogiškais vertybėmis.

K.A.T

Vis pasakoja...
Bendrija pasakoja
vis tą pačią istoriją.
Nuostabu – ją girdint
gimsta naujos istorijos...
Lyg šiaip sau atsitinka.
Bet palengvėle
širdis paslaptį užtinka –
kai žmogų paliečia Dievas.

Šaltą naktį Betliejuje gimė kūdikis.
Iš naktigonės pas jį atbėgo piemenys.
Iš toli toli išminčiai atkeliavo.
Paprastutį kūdikį surado.
*Žmogaus pradžia
šiaip sau atsitinka.*

Ar kūdikio šiluma patraukė piemenis?
Ar žvaigždė nušvitusi
išminčius paviliojo?
Ar dievybės išsiilgę
juto Dievo trauką?
*Dievo pradžia žmoguje –
paslaptina.*

Dulkėtom kojom Palestinos keliais...
Lūpom barstomi auksiniai žodžiai
vienų ausyse kvietimu,
kitų – priekaištu suskambo.
*Savaip žmogaus širdis klausos.
Savaip kelią renkas.*

Auksinių žodžių neužteko.
Jo širdis krovė visų naštas:
kvietimui kurčių,
nepavelkančių kojas,
priekaištus spjaudančių,
kumščiais grūmojančių.
Širdis jo juto, kaip gelbėt.
Akys žiūrėjo į kryžių.
*Meilė tiesia kelią
žmogui nesuprantamą.*

Tyras nekalto žmogaus kraujas
plovė kaltųjų egzekucijos medį.

Jo auksinius žodžius
priekaištu pavertusieji
kryžių kalė prie jo kūno.
Krauju ištiško gyvybę.
*Žmogaus mirtis –
tragedija.*

Kapas tuščias. Čia jo nėra!
Jis prisikėlė.
Žmonių niekšystę prisiėmusio
Gailestingumo nauja diena
nesibaigianti.
*Dievo pergalė –
prisikėlimas.*

Matę jį mirusį, matę jį gyvą –
spietėsi, būrėsi.
Vieni kitiems pasakojo
tą nuostabią istoriją.
Taip atsirado jo Bendrija –
tos istorijos pasakotoja...
Keista, kad joje
vyko vis nauji atsitikimai...
Pasakotoja tapo pasakojimu.

Tuo pačiu, kaip išminčiai,
Damasko keliu jodamas,
tik atvirkščiai – ne žvaigždės,
bet pykčio vedamas,
žaibo trenktas, Saulius krenta
nuo žirgo, apakęs.
*Nelaimė!..
Žmogus savo kelio gale.*

Apakusio akims prašvintant,
persekiootojo širdį
užvaldo Persekiojamasis.
*Laimė!..
Dievas naujo kelio pradžioj.*

Pro Kalkutos gatvių
triukšmą prasiskverbusį –
pamestų kūdikių verksmą išgirdusi
Teresė mokytoja tampa motina,

ieškanti našlaičių,
raupsuotų, mirštančių...
*Žmogaus dvišakam kely
kelią pasirinkusi.*

Trapios vienuolės apdaru vilkėdamas,
raupsuotiesiems ir benamiams
duoną be žodžių dalydamas
moters žingsniais
vaikšto Gailestingumas.
*Dievo kelias paslaptinas
tikslan tiesiai sminga.*

Kapas be ženkle.
Bevardžių beženkliai kapai
išbarstyti po visą pasaulį –
išbarstytos istorijos.
Lyg kviečių grūdai, apmirę –
vėl dygsta.
*Pergalė Dievo –
prisikėlusio rytą.*

Taip, Bendrija pasakoja...
Pasakoja vis tą pačią istoriją:
„Gimė Betliejui...
gyveno tarp mūsų...”
Jos besiklausant,
o Jį išgirstant,
vis naujos gimsta
žmonių istorijos.

A. Žemaitytės nuotr.

Šiupinys iš vaidinimų, šokių ir juokų

Apdovanojimų vakaras „Auksinis vinis 2008“

PRANAS VISVYDAS

Apie Los Angeles lietuvių teatrą „just millin around“ rašėme praėjusiais metais po vie-naveiksmės pjesės „Du-2“, pastatymo. Artistai pasišovė pjesę pakartoti, kadangi ja susidomėjo ir daugiau žiūrovų, negalėjusių ateiti į premjerą. Deja, dėl būtinos aktorius kelionės į Lietuvą pakartojimas atidėtas vėlesniam laikui. Vis dėlto dramaturgės, aktorės, režisierės Justinos Grumšlytės ryšys su scenine kūryba ir aktorius Amando Ragauskas įgimtas troškimas vaidinti, ypač komiškus dalykus, nebuvo pertrauktas. Jie laikosi dėsnio, kurį suformulavo žymus režisierius Eimuntas Nekrošius: „Teatro prigimtis – būti matomam.“ Pridursiu – ir neleisti kūrybingai prigimčiai rūdyti.

Šiomet Valentino dienos skirtame „Retro“ trupės spektaklyje jie abu suvaidino du sparnuotus angelus, per šokių pertraukus diskutuojančius ar skaitančius tekstus apie meilę. O pasaulyje, šalia nelaimių ir politikos, ši tema yra dažniausia pramoga. Neišsenkanti komiškų aforizmų versmė.

Gegužės 31 dieną, šeštadienio vakare, šis išdaigas kreičiantis duetas, susijungęs su Sigitos Barysienės „Retro“ šokėjais ir scenos meną mėgstančiais talentais (sakykite, o kas iš lietuvių atsisakys pasirodyti ramos šviesoje), pirmą sykį Los Angeles lietuvių istorijoje surengė apdovanojimų vakarą „Auksinis vinis 2008“. Netradicinį. Kupiną humoro, parodijos, šokių, dainų imitacijų. Žinoma, ir sąmojingų apdovanojimų.

Daugiakampės medinės statulėlės, pervertos auksine vinimi, buvo įteikiamos laimėjusiems nominantams, vienaip ar kitaip pastaruoju laiku pasižymėjusiems tarp lietuvių. Dvylika kategorijų. Tikrai meniškas statulėlės sukūrė dailininkas Sigitas Šniras, pats tapęs nominantu-laimėtoju.

Mano manymu, tokio pobūdžio apdovanojimai tiktų ir kitiems Šiaurės Amerikos lietuvių telkiniams. Su linksma programa. Gal tik reikėtų pataisyti pavadinimą „Auksinis vinis“ į „Auksinė vinis“. Juokus krėsti su kalbos tikslumu nepatarina. Rengėjai tvirtina, jog kalbos riktas įveltas kontroversijai arba ginčui – kuriai giminei priklauso vinis? Daugelyje kitų kalbų – *masculinum*, bet lietuviuose – *femininum*.

Pravartu pacituoti rengėjų idėją: „Šio renginio tikslas – vienyti, jungti, susipažinti, mylėti, puoselėti toleranciją vienas kitam ir atkreipti mūsų tautiečių dėmesį, kad kiekvienas iš mūsų nors ir mažais darbais galime prisidėti, kuriant gražią Los Angeles Lietuvių Bendruomenę.“ Kilniau nepasakysi. Norisi sušukti valio vienybei! Tuo tikslu jie abu – Justina Grumšlytė ir Amandas Ragauskas, kaip programos vedėjai ir „aukso vinių“ įteikėjai, pasivadino Danute Donatella Verstataše ir Stasiu Nikodemu Pliauska. Kaip pasivadinsi, nepasigadinsi. Manau, vien juokingų pavardžių būtų užtekę.

Paminėsiu bent keletą dalykų, už kuriuos

buvo dalijamos vinys. Iš trijų nominantų laimėdavo vienas. Panašiai kaip Hollywood *oskarų* šventėje. Pavyzdžiui, Juozą Erlicką ir kitą mano neįsidėmėtą nominantą kategorijoje „Metų citata“ nugalėjo vietinės bendruomenės pirmininkas Rimas Marcinkevičius už sakinį: *Pirmą kartą rengiamas kasmetinis teniso turnyras*. „Už nuveiktą darbą“ laimėjo svarių projektų vadovė Danguolė Navickienė, pranokusi varžovus – Lietuvos Seimą ir Rolandą Paksą. „Metų atradimų“ vinį pasiglemžė aktorius Haroldas Mockus. „Metų moteries“ aukšą nusinešė Ema Dovydaitytė – LA dramos sambūrio pirmininkė, nurungusi Kazimirą Prunskienę ir Ingą Valinskiene. Vanda ir Vytautas Zeleniai pelnė „Metų poros“ statulėlę. O Marytė Šepikaitė – jos nuostabai, „Metų aktyvistės“. Žado netekę buvo ir kiti. Vedėja Verstatašė su mikrofonu kiekvieną perverdavo netikėtu klausimu.

Tuos visus apdovanojimus, kaip ir būna hollywoodiškame spektaklyje, supo žavingi „Retro“ šokiai ir „populiarių lietuviškų dainų atlikėjų duetai, trio, kvartetai, kvintetai e-tai ir kiti šelmiški pakviliojimai“. Salės kairėje, ekrane, buvo demonstruojami trumpi filmai, berods, Arūno Brazdžionio sukurti. Pirmas apie ungurį ir jaunas merginas gašlumu pranoko tuo metu kino teatruose pirmavusį filmą „Sex ant the City“. Matyt, dėl to viena „Vinių“ šiupinį stebėjusi ponija man prasi-tarė pasigedusi etikos. Gal ir taip. O aš nepasigedau nei erotikos, nei moteriško grakštumo, kuris triumfavo kitame filme ir buvo įdomiai susietas su veiksmu salės scenoje. Mat Verstatašė (Grumšlytė) telefonu sutarė važiuoti į Beverly Hills Rodeo Drive pirkti naujos suknelės. Ekrane matome tą jos džiugesį sportiniame *Porše*. Su visa kerinčia moters maniera ji išeina iš parduotuvės, nešdama pirkinių maišus. Ir jau čia pat, scenoje, ištraukia nupirktą įmantrią striukę Pliauska. Jam striukės nepageidaujant, iš užkulisių pasirodo su nauja, auksu žėrinčia suknele, glaudžiai prigludusia prie kūno. Kaip mada liepia, trumpa – kojoms parodyti. Viskas gražu ir etiška.

Bet aš čia kai ką detalizuodamas tarsi užmirštu, jog ir kitų pasirodymai – darnūs „Retro“ šokėjų numeriai, dainų imitatorių raiškūs judesiai, jautrios melodijos ir net gimnastika, kaip kokiame kabarete, sukėlė šūksmingą žiūrovų, ypač jaunų, pritari-mą. Turbūt kai kurių tėveliai šitaip gyvastingai reikšėsi scenoje parapijos vienybės labui. Ypač juoku plyšo salė, klausydama „Nesutaro“ ansamblio grojimo dirbtiniais instrumen-

tais, kilusiose muštynėse tapusiais ginklais. Smagi buvo ir ant taburečių aplink staliuką susėdusių kortuotojų scena. Vyrai vienas po kito režė anekdotus, juokindami save pačius ir ausylus žiūrovus. O jų – jaunesnės kartos – buvo žymi persvara.

Rengėjai dėl įvairumo salę skelbimuose vadino Šv. Kazimiero parapijos vidiniu kiemeliu. Toks netikėtas salės perkrikštijimas kai ką suklaidino. Ir aš maniau, kad renginys vyks lauke ir bus vėsu. Laimei, atsidūriau viduje, glostomas šiltos linksmybės. □

Apdovanojimų vakaro vaizdai.

Amando Ragauskos nuotraukos

Nuotrauka iš Maironio lietuvių literatūros muziejaus archyvo.

Liūnė Sutama

*

*Kartais, lyg nesava
laikau apglėbusi tuštumą,
be garsų, be spalvų
ir galvoju, kuomi užpildyti ją,
kad ji būtų gyva.
Jei turėčiau nors saują žemės,
įdiegčiau saulėgrąžą,
ir ji pražydus nušviestų tuštumą
švelniau už saulę,
o nusileidę paukščiai ant jos
čiulbėtų ulbėtų čirškėtų,
ir tuštuma būtų gyva.*

*

*Sukryžiuavęs kojas
ir suglaudęs sparnus,
sėdi angelas sargas postmodernus
ir skaito Placebą.
Klausiu: kuo tu vardu?
Neturiu, niekas nedavė man –
vardus duoda vaikams,
kuriuos turiu saugot –*

*

*Tavo Trys Karaliai, Juliau, paklydo –
išėjus iš Kauno,
užgeso juos vedus žvaigždė –
nenuėjo, kur norėjo –
nesugrižo, kur turėjo – išbarstytos dovanos
gimusiam,
gyvena pasakose.*

*

*Kiekviena raukšlė veide – slapti dienoraščiai,
kuriuos tik pati išskaityti gali –
kiti mato vien raukšles –
visos raukšlės delnuose – seni žemėlapiai
su kuriais bėgai, keliavai,
net pati nebežinai, kur ir kada –
dabar žiūri į delnus ir bandai atsekti,
kur baigiasi tavo kelias žemėlapyje.*

*

*Seni kunigaikščiai rymo istorijos knygoj
ir laukia, kada atstatys jų pilis,
nušveis nuo kalavijų rūdis,
išaugins eiklius žirgus,
kad galėtų išjoti
ir kovoti su dabartimi,
kurios bijo istorija,
seni kunigaikščiai svajoja –*

Tegul kalba mano poezija...

2007 m. Lietuvos nacionaline kultūros ir meno premija poetė LIŪNĖ SUTEMA (tikr. Zina Nagytė-Katiliškienė) apdovanota už dvasinės saugos poeziją rinkinyje „Tebūnie”.

Su Nacionalinės premijos laureate Lemonte (JAV) kalbėjosi Virginija PAPLAUSKIENĖ. Vėliau kai kurios detalės buvo tikslinamos telefonu ir laiškais. Poetė atsiuntė ir pluoštelį naujausių savo eilėraščių.

– Gerbiama poete, gyvenate Čikagos priemiestyje Lemonte, kuriame įkurtas Pasaulio lietuvių centras. Kviečiu Jus persikelti į kitą erdvę – prie fontano, esančio Laisvės alėjoje, Kaune. Vanduo – visų pradžių pradžia... Kokią reikšmę jis turi Jūsų gyvenime?

– Gimiau Mažeikiuose, bet tikrieji namai liko Buknaičių kaime – tėvo tėviškėje, kurioje gyveno jo sesuo ir mano mylimiausia teta Morta Balsienė. Beveik visas vasaras su broliais praleisdavome Buknaičiuose. Prieš mano akis nuolat iškyla vaizdiniai – Žemaitijos žemė su nuostabiais slėniais, iškilusiomis kalvomis, sraunia Venta, Vaidminu. Alksnynas, beržynas, kur rinkau raudonikius. Netoliese ant Ašvos upės buvo paslaptingas Dargio malūnas, o upė Kūlusis viliojo savo lydekaitėmis.

Mes turėjome nepaprastai didelį sodą, jame irgi buvo įspūdingas fontanas. Mama nedarbo valdiško darbo, turėjo daržą, prižiūrėjo sodą ir margaspalvius gėlynus. Ji laikė antis, vištas ir kalakutus. Broliai išdykaudami atremdavo į fontano kraštą lentą, ir antys su ančiukais iškilmingai nukrypuodavo per ją ten, kur vanduo, ir plaukiodavo.

Skuode vanduo susiaustė mudu su broliu Henriku glaudžiais dvasiniais saitais. Broliai dvyniai mėgo meškerioti, įsiprašydavau ir aš. Vienoje vietoje reikėjo perbristi upelį, ir aš, pamačiusi plaukiančias vandens žoles, išsigandusi sustingau ir pradėjau rėkti, Henrikas tuojau pribėgo, priglaudė mane, ramindamas, kad tai tik žolės, tik žolės, pernešė į kitą krantą. Tai tikriausiai ir buvo mūsų amžinos draugystės pradžia.

– Jūsų gyvenime ypatingą vaidmenį suvaidino trys moterys: mama Antanina Grundmanis, švelnios ir jautrios sielos; tėvo sesuo Morta Balsienė, kurios namai tapo Jūsų namais; iš savo senelės Emilijos Peters patyrėte ne tik globėjišką meilę, bet ji pirmoji atvėrė Jums paslaptinę latvių ir vokiečių pasakų pasaulį, atmintinai deklamuodama vokiečių kalba Goetę ir Schilerį, atskleidė jų poezijos romantiką. Kas iš tikrųjų turėjo lemiamos įtakos literatūrinio kelio pasirinkimui?

– Brolis Henrikas formavo mano pasaulėvaizdį: kai buvau maža, jis balsiai skaitydavo namuose, vėliau patardavo man, ką reikia perskaityti. Pirko be-

veik visas išėjusias knygas, prenumeravo spaudą. Supažindino ne tik su klasikine, romantiškąja vokiečių, latvių poezija, kurią skaitė originalo kalba, bet ir su pačiais moderniausiais įvairių tautų poetais. Skačiau Ibseną, Hamsuną, Lagerlof, Sally Salminen, Emilį Sillanpää ir kt. Abu su broliu žavėjomės Hugo von Hofmannstaliu, Hermannu Hesse, Raineriu Marija Rilke. Pastarąjį brolis jau Lietuvoje vertė į lietuvių kalbą. Man patiko Antano Miškinio, Salomėjos Nėries, ypač Jono Kossu-Aleksandravičiaus poezija. Buvau poezijos pakėrėta, bet dar nežinojau, kad ir aš rašysiu.

Henrikas studijavo Kaune, Vytauto Didžiojo universitete. Jis lankė Juozo Girniaus filosofijos seminarą. Su juo daug kalbėdavome apie gyvenimo prasmę. Jis veždavosi mane į Kauną, nuvažiudavome ir į Vilnių. Susipažinau su jo draugais – M. Indriliūnu, B. Krivicku, V. Mačerniu. Ypatiną draugystę, kuri tęsėsi visą gyvenimą, buvo su Juliumi Kaupu. Neišdildomą įspūdį paliko vienas poezijos vakaras Vilniuje, į kurį mane nusivežė Henrikas. Girdėjau ir mačiau Vincą Mykolaitį-Putiną, rodos, iš vyresniųjų dar Petrą Vaičiūną, ir jaunuosius – Bradūną, Mačernį, Krivicką, Niliūną, Matuzevičių. Labai įstrigo Mačernis.

Henrikas anksti pradėjo rašyti, jau septyniolikmetis spausdino savo poeziją. Matydavau, kaip jis sėdi savo kambaryje ir rašo. Pabandžiau ir aš savo mintis užrašinėti. Niekam nesakiau – nei draugams, nei broliams, nei tėvams. Niekad nepamiršiu vieno vakaro Kėdainiuose, kada Henrikas surado mano pirmąjį eilėraščių sąsiuvinį. Nežinau, ar jis buvo laimingas, ar nustebeš, bet jis daug man tada kalbėjo apie kuriantį žmogų ir jo pasaulį. Tą vakarą mūsų sode spindėjo nukritę žvaigždynai, žydintys kaštonai ir vėsūs, juodi šikšnosparniai glaudėsi prie langų, ir man buvo gera, kaip niekad, niekad. Jis sakė – tik tu rašyk, tik tu rašyk...

– 1944-ųjų metų istoriniai įvykiai visiškai sujaukė ir taip neramų gyvenimą Lietuvoje: nuo artėjančios sovietų okupacijos į Vakarus pasitraukė Jūsų broliai, netrukus ir Jūs, septyniolikmetė gimnazistė, kartu su tėvais apleidote Lietuvą. Vokietijoje baigėte gimnaziją, vėliau studijavote Insbrucko, Freiburgo universitetuose. Papasakokite apie penkerių metų, praleistų Austrijoje ir Vokietijoje, gyvenimo nuotakas, kūrybą.

– Henrikas bandė įkalbėti tėvą išleisti mane vykti kartu su jais. Deja, tėvai nenorėjo manęs paleisti iš savo akių. Henrikui išvykus, aš buvau labai nusiminus, jaudinausi dėl jo gyvybės. Vėliau įvykiai taip susiklostė, kad mūsų namuose apsiėjo vokiečių kareiviai, vienas iš karininkų tiesiog primygtinai įsakė tėvui trauktis. Taigi išvykome vokiečių sunkvežimio vežami. Dievo laimei, Vokietijoje susisiekiame su broliais. Išvykome studijuoti į Insbrucką. Šiame mieste gyvenome viešbutyje kalnuose. Mums, studentams, buvo sudarytos puikios galimybės ne tik gilintis į mokslą, skaityti, bet ir lankyti simfoninius koncertus, meno parodas. Tuomet „atradau“ Bacho, Schuberto, Beethoveno, Chopino kūrinius. O ypač pakėrėjo Smetanos „Moldavija“. Tokia didybė, ta muzika, lyg srauni upė, išsiliejanti iš krantų.

Lankėm dailės parodas, pats miestas buvo nepaprastai įdomus. Su drauge Eugenija nuvykdavome į Zalcburgą, Glasenbachą. Ten susitikome su Česlovu Grincevičiumi, kuris kartais kviesdavosi mus į operas, simfoninius koncertus. Jis aprodė ir visus architektūros paminklus, stalaktitų uolas. Vėliau daugelis lietuvių studentų, taip pat ir aš, išvykome studijuoti į Freiburgo universitetą. Ten kultūrinis gyvenimas buvo dar spalvingesnis ir įdomesnis. Dailininkas Vytautas Kazimieras Jonynas buvo įkūręs Taikomosios dailės institutą. Jame pradėjo mokytis bei tobulintis daugelis lietuvių dailininkų. Gyvenome skurdžiai, trūkdavo maisto, bet buvome laisvi ir gyvenome visavertį dvasinį gyvenimą. Artimai bendravau su Juliumi Kaupu ir jo žmona Dalia. Julius nuolat prajuokindavo ar iškėsdavo kokį nors juoką – tai vokiečio darželyje visas gėles išskins, tai krautuvėje nuo prekystalio paims vieną obuolį ar kriaušę ir nesumokėjęs nueis. Ilgai sėdėdavome mano mažame

šaltame kambarėlyje, gerdavome, kaip jis sakė, „peklišką“ kavą ir diskutuodavome apie gyvenimo prasmę. Visus penkerius metus naiviai tikėjau, kad sugrįšime į savo paliktus namus. Kuo toliau, tuo labiau tikėjimas blėso. Lietuvoje liko viskas; mano didžiausias turtas – knygos; su savimi pasiėmiau tik dvi... Išėjau nešina Jono Kossu-Aleksandravičiaus ir Rilkės poezijos knygelėmis.

– 1949 m. palikote Europą ir išplaukėte Amerikos link. Esate viena iš tų, kurie niekada nepriėmė Jungtinių Amerikos Valstijų pilietybės. Vytautas Kavolis, vertindamas Jūsų ir Algimanto Mackaus kūrybą, pakrikštijo Jus „bežemių karta“. Sukūrėte savo pasaulį, savo žemę, pavadinusi ją „Sutema su srovenančiu jame upeliu Liūne“. Kaip klostosi gyvenimas šioje paslaptingoje žemėje?

– Tėvas Leonardas Andriekus parūpino afidevitus (iškvietimus) visai mūsų šeimai. Plaukėme vienu laivu su Mariumi Katiliškiu, Nėle Mazalaitė. Brolis Henrikas netrukus išvyko pas būsimą žmoną Birutę į Kanadą, o aš po kurio laiko išvykau pas savo draugą Marių Katiliškį. Susituokėm Brookline. Sunku buvo didmiestyje gyventi tiek dėl darbo, tiek dėl buto. Mano artima draugė Onytė Stiklūtė-Šilininė pasikvietė mus į Čikagą. Mariui reikėjo laisvės, erdvės. Netrukus Marius nusipirko užmiestyje žemės ir pradėjo prerijose namo statybą. Savaitgaliais atvažiuodavo padėti draugai – dailininkai Maziliauskas, Viesulas, Ignas. Tačiau didelę dalį darbų Marius pats atliko. Pasistatė namą Lemonte, kuriame beveik kiekvieną savaitgalį rinkdavosi draugai – kalbėdavom, diskutuodavom apie meną, literatūrą. Nuolatinis svečias buvo Algimantas Mackus, su juo buvome ypač artimi. Daug laiko praleisdavome kalbėdami apie poeziją. Aš jam paskolinau savo mėgstamo poeto Paulio Celano knygelę. Algimantui neišdildomą įspūdį padarė jo „Mirties fuga“. Jam buvo artimi mano eilėraščiai. Su juo buvo gera ir lengva kalbėti. Kartais valandų valandas prakalbėdavome telefonu, jis skaitydavo man savo eiles.

– Dažnas kūrėjas teigia, kad išgyvena kūrybines kančias, sunkiai rašo, taiso. Jūs rašyti pradėjote Lietuvoje, pirmuosius eilėraščius išspausdinote 1947 m. Vokietijoje, debiutavote 1955 m. Čikagoje knygele „Tebūnie tarytum pasakoje“. Ar galėtumėte nuskaidyti savo kūrybinio proceso vyksmą? Eilėraštis Jums nukrenta kaip žvaigždė į delną ar tenka traukti jį iš gelmių?

– Mano kūrybos procesas nenusakomas. Aš tarsi girdžiu man sakomus žodžius, tada ilgai nešioju juos savyje. Neskubu tuojau atsistoti ir užrašyti... Vaikštau ir žodžiai bręsta viduje. Vėliau atsiranda tokia nuotaika, ir tada man nesvarbu – ar naktis, ar diena, ar vidudienis, net kartais vairuojant mašiną apima noras rašyti. Paskui užrašau ir tik tada braukau. Bet niekad nesustoju ir negalvoju. Pirminio impulso pagauta užrašau, tik vėliau nusprendžiu, ar verta palikti. Anksčiau sakydavau, kad „išspjaunu eilėraščius“... Aš nesikankinu. Kai manyje susikaupia žodžiai, tada jau reikia atsikratyti... Knygos gimė lengvai. Juk ir muzika, ir gamta sukrauna į tave viską... ir viskas darbuojasi tavyje. Kartais galvoju: kas čia mane gundo ir kodėl, tarsi aš negalėčiau ramiai gyventi, kaip kiti žmonės... Specialiai jokia būdu negalėčiau rašyti – ne, ne... Prisiminkim D. Pumputį ir J. Krūminą, kada jie rašė sėdėdami kavinėje ir gimė knyga „Eksperimentai“. Bet taip ne visi gali.

Kai atspausdinau pirmuosius eilėraščius, supratau, kad atsiskyriau nuo kitų poetų. Kiekvieną kartą, kai pamatau juos išspausdintus laikraštyje, man pasidaro jų gaila. Jie taip nejaukiai jaučiasi tarp savo puošnių draugų! Man gaila, kad juos, lyg apiplyšusius vaikus, išstatau visų pažiūrėjimui, bet nerašyti negaliu. Yra valandų, kada nebegaliu ilgiau tylėti... Man kartais rodosi, jog turėčiau mirti, jeigu nebegalėčiau rašyti.

– Išleidote septynias poezijos knygas: „Tebūnie tarytum pasakoj“ (1955), „Nebėra nieko svetimo“ (1962), „Bevardė šalis“ (1966), „Badmetis“ (1972), Vinco Krėvės vardo literatūrinė premija), „Vendeta“

(1981, Lietuvių rašytojų draugijos premija), „Graffiti“ (1993). Poezijos rinktinė (1992) ir „Tebūnie“ (2006) išleistos Lietuvoje. Savo knygoms kruopščiai ir reikliai atrenkate eilėraščius, jos pasižymi ypatingu estetizmu, švyti krikščionišku skaidrumu. Kūrėjui visos knygos yra brangios, bet gal galėtumėte pasakyti, kuri Jums artimiausia?

– Pati sau esu geriausias kritikas.... Į savo rinktinę irgi ne visus savo eilėraščius sudėjau. Mane ima juokas, kai kiti viską sudeda, iki paskutinės eilutės. Jeigu ką darai, tai daryk tikrai, kad kitam žmogui būtų įdomu. Prirašo visokių niekų ir, apsaugok Dangau, viską sudeda, kad tik nedingtų. Niekad negaliu suprasti žmonių, kurie spausdina viską, ką parašo. Perskaitai tokius eilėraščius, ir lieka tuštuma. O dar blogiau, kai tie žodžiai būna surankioti iš šiukšlyno ar pakelės griovių.

Turiu prisipažinti – „Vendeta“ ir naujausioji, „Tebūnie“, – man artimiausios. „Vendeta“ skirta vyro atminimui. Kodėl pavadinau „Vendeta“ – korsikiečių kraujo kerštą reiškiančiu vardu? Ir kaip suderinau rinkinyje atsispindinčias nuotakas su mūsų krašto krikščioniškosios moralės dėsniais? Senajame Testamente yra pasakyta: „Akis už akį, dantis už dantį“. Tuo, rodos, tiki ir mano lyrinis herojus. Ir aš taip tikėjau, kai rašiau.

Eilėraščiai turi mane sukrėsti. Po Mariaus mirties bandžiau nieko negalvoti, bet... Eilėraščiai yra mano terapija. Jais išsikaltu, išsisipjaukau, lyg nuėjusi pas psichiatrą. Taip pats sau padėdi. Jautiesi, kad nebesi vienas. Kas skaito poeziją, susiranda tave. Ir aš tokių susiradau.

– Iš vaikystės Jums išliko skaitymo aistra. Štai ir dabar Jūsų namuose naujausios Lietuvoje išleistos knygos, literatūrinė spauda. Esate viena iš labiausiai skaitančių tarp išeivijos poetų. Kokie rašytojai ir poetai Jūsų dėmesio centre?

– Skaitymui visą gyvenimą skyriau daug laiko. Turiu prisipažinti, kad neskaitau visko iš eilės. Užtenka perversti keletą puslapių ir suprantu, kad to autoriaus niekada neskaitysiu. Būsiu nekukli, tačiau Mariaus kūryba man artimiausia ir, kaip prozininko, stipriausia. Mano sielai artimiausia Janinos Degutytės, Nijolės Miliauskaitės, Marcelijaus Martinaičio, Vytauto Bložės kūryba. Dėl Juozo Apučio ir Romualdo Granausko knygų nežinau kur galėčiau nueiti, kad tik gaučiau jas perskaityti. Tačiau dvi moteris – J. Degutytė ir S. Nėrį – turiu savo širdyje, jos man išskirtinės, vienintelės... Jeigu kam ir pavydėjau – tai joms ir dar Marcelijui Martinaičiui.

– Gerbiama poete, savo poezijos knygelę „Tebūnie“ kukliai atplukdėte į Lietuvą, nesitikėdama šlovės. Ji tapo išskirtine, ypatinga, lig tol lietuvių literatūroje niekas tokiais taupiais, giliais žodžiais nepertekė žmogaus egzistencinio skausmo, kuris rimsta pamažu – su ištartu magišku žodžiu *Tebūnie...* Kaip sutikote žinią apie Jūsų knygos įvertinimą?

– Buvau kalbinama parengti naują rinkinį. Nesukubėjau. Su savo eilėraščiais nenoriu skubėti. Žadėjau... Mano pirmasis rinkinys vadinosi „Tebūnie tarytum pasakoj“, o dabar tik „Tebūnie“. Paskutinis...

Lietuvos nacionalinė meno ir kultūros premija man buvo tikrų tikriausia staigmena. Dar iki šiol nežinau, kaip priimti, tik labai gera, kad mano poezija buvo įvertinta ir surado savo namus.

Ar norėčiau grįžti į Lietuvą? Labai norėčiau, bet žinau, kad neberasčiau nieko, ką palikau. Palikom ten ir blogus, ir gerus laikus. Ten liko ir siaubas, ir šviesa... Naktimis sapnuoju tą Buknaičių kaimą, savo tėvo tėviškę, ir žinau, kad ten nieko nebėra. Bijau, kad nepriklausau tai vietai, kur gimiau, kad jau niekam nebepriklausau... Aš visą laiką grįžtu ir savo mintimis, ir savo gyvenimu... Atsiradau ir prie to fontano iš savo išsigimstančio kaimo, žiūriu į vandens žaismą ir visai nenoriu kalbėti... Tegul kalba mane poezija.

Ištikimas lituanistikai

JOLANTA BUDRIŪNIENĖ

Įprasta knygų lentynoje išvysti naują literatūros kritiko kūrinį, kuriame nagrinėjama vieno ar kito rašytojo kūryba, bendrosios grožinės literatūros tendencijos ar kurios nors siauresnės jos dalies raidos procesai. Tokia šios profesijos žmonių „duona kasdieninė“. Gerokai rečiau sulaukiam knygų apie patį literatūros kritiką – jo gyvenimą, veiklą žyminčias gaires, detaliai nušviestą mokslinių interesų akiratį. Kaip tik tokia knyga, iš tų „retųjų“ kategorijos, neseniai išvydo dienos šviesą. Tai straipsnių rinkinys *Lituanistikos keleivis: Albertas Zalatorius: literatūrologas, kritikas, pedagogas, kultūrininkas* (sudarė Vytautas Martinkus ir Eglė Zalatoriūtė. Klaipėda: Eglė, 2007).

Ši knyga – puiki galimybė dar sykį prisiminti profesorių Albertą Zalatorių – literatūrologą, literatūros kritiką, studentų mylimą profesorių, aktyvų Sąjūdžio laikų visuomenininką. Jis buvo iš tų mokslininkų, kurie dar Sovietų Sąjungos laikais bandė megzti ryšius su išeivijos mokslininkais, domėtis jų nuveiktais darbais. Jo dėka, vos tik atsiradus galimybėms, Vilniaus pedagoginio universiteto lituanistai turėjo progos klausytis JAV profesorių Rimvydo Šilbajorio, Violetos Kelertienės, Ilonos Gražytės-Maziliauskienės paskaitų. Profesoriaus rūpesčiu į Lietuvą sugrįžo išeivijos rašytojos Nelės Mazalaitės asmeninis archyvas. A. Zalatoriaus pastangų dėka Merkinės žemėje atgulė iš JAV parvežti rašytojo Vinco Krėvės ir jo žmonos palaikai. Liūdna, kad negailestinga liga sutrukdė įgyvendinti dar daug jo sumanytų darbų (Albertas Zalatorius mirė 1999 m.), taip ir liko nebaigtas didysis profesoriaus gyvenimo veikalas – monografija apie Vincą Krėvę (dr. Jūratės Sprindytės pastangomis ši monografija išleista 2003 m.)

*

Praejusį rudenį, minint profesoriaus 75 metų sukaktį, Vilniaus pedagoginis universitetas kartu su Lietuvių literatūros ir tautosakos institutu organizavo konferenciją, kurios metu skaitytų pranešimų pagrindu parengti straipsniai sugulė į vieną iš naujosios knygos skyrių – *Semantikos ir poetikos spektras: mokslo straipsniai*. Šioje dalyje aptariamai, analizuojami literatūrologo, literatūros kritiko Alberto Zalatoriaus mokslo veikalai, vertinamas jų novatoriškumas, universalumas. Tai vienu ar kitu aspektu nagrinėjama mokslininkų publikacijose: habil. dr. Algio Kalėdos darbe *Alberto Zalatoriaus teorinės įžvalgos savitumo paieškos*, hum. m. dr. Jūratės Sprindytės straipsnyje *Novelės poetika, Alberto Zalatoriaus*

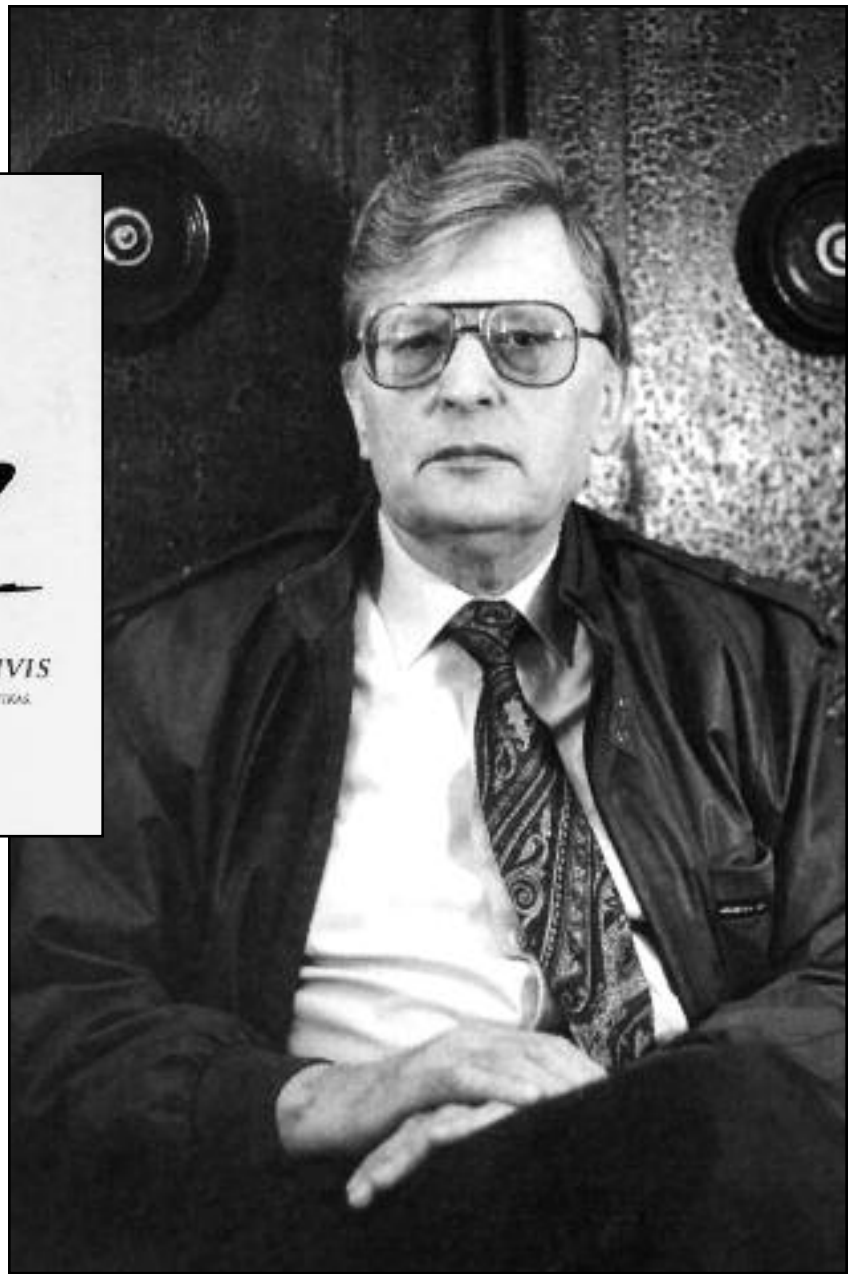

semantika, filolog. m. dr. Petro Braženo publikacijoje *Meninių vertybių paieška Alberto Zalatoriaus literatūros kritikoje*, filolog. m. dr. Dainiaus Vaitiekūno studijoje *Kas yra Alberto Zalatoriaus metodas?*, hum. m. dr. Loretos Jakonytės darbe *Ankstyvoji Alberto Zalatoriaus literatūrologija*.

Social. m. dr. Vytauto Martinkaus straipsnyje *Triplė Alberto Zalatoriaus lituanistikos vizija* pasirinkta apibendrinti visą akademinę profesoriaus veiklą remiantis trimis atspirties taškais – kūrybinės akademinės krypties, tautinės bei pasaulinės krypties sąvokomis. Pasak V. Martinkaus, šių trijų sąvokų išraiškos sintezė suformavo individualų literatūros tyrėjo ir kritiko A. Zalatoriaus kultūros metafizinių vertybių suvokimą.

Prof. Violetos Kelertienės publikacijoje *Lituanistas likimo gniaužtuose* kalbama apie sudėtingą laikotarpį, kuriuo gyveno ir dirbo A. Zalatorius, jo principingą poziciją, nenuolankumą sistemai. Dėl šių priežasčių jam nebuvo leista dėstyti Vilniaus universitete, o ir Vilniaus pedagoginiame institute jis nebuvo tarp valdžios mėgiamųjų... Pasak V. Kelertienės, „vedamas egzistencialistinių ir humanistinių nuostatų, jis tikėjo, kad žmogus pirmiausia atsakingas sau“. Straipsnyje autorė taip pat akcentuoja kritiko, mokslininko, dirbusio ypač sudėtingomis sovietinės cenzūros sąlygomis – neturint galimybių analizuoti užsienio kolegų literatūrologinių darbų, skelbtų novatoriškų hipotezių – įžvalgumą, talentą, leidusį iš „savo nuovokos, ir turtingo išmastyto vidaus“ modeliuoti naujus kūrinio nagrinėjimo metodus.

Ilgus metus profesorius tyrinėjimo objektu buvusio Vinco Krėvės asmenybės ir kūrybos analizę pasirinktu aspektu pateikė hum. m. dr. Gitana Vanagaitė. Šiuolaikinių lietuvių istorikų skelbtų studijų apie sudėtingą 1939–1940 m. Lietuvos situaciją kontekste straipsnio autorė siekia interpretuoti rašytojo asmenybės bruožus, jo

Albertas Zalatorius

politinę laikyseną.

Mokslinių tyrimų skyriuje skelbiamas ir hum. m. dr. Žydronės Kolevinskienės straipsnis. Tai žvilgsnis į 1998 m. pasirodžiusią A. Zalatoriaus knygą „Literaūra ir laisvė“, kurios savitumą nusako jos žanras – kritika, esė, pokalbiai. Iš naujo skaitydama literatūros kritiko tekstus, juos analizuodama ir lygindama straipsnio autorė pasitelkia tokią kūrinio visumos išeities poziciją – literatūros ir laisvės sąlytis bei takoskyra.

Labai informatyvus, profesoriaus pedagoginį darbą apžvelgiantis yra Gintos Čingaitės rašinys. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, 1991 m. profesorius paskiriamas Vilniaus pedagoginio universiteto Lietuvių literatūros katedros vadovu, ir vienu didžiausių jo rūpesčių šioje srityje tampa naujų, iki tol dėl ideologinių varžtų ribotų mokymo programų sudarymas, novatoriškų, kūrybiškų lektorių parinkimas. Jo darbo metais buvo sukurta ir patvirtinta trijų pakopų – bakalauro, magistrantūros ir doktorantūros studijų programa. Darbo šioje srityje intensyvumą rodo autorės cituojami šaltiniai – katedros susirinkimų protokolai, liudijantys pedagoginės veiklos procesą. Pirmąją rinkinio dalį užbaigia hum. m. dr. Sigutės Radzevičienės darbas *Plečiant lietuviybės horizontą Švedijoje*, skirtas Alberto Zalatoriaus su didžiule energija ir tikėjimu vykdytai Pasaulio lituanistų bendrijos veiklai priminti.

*

Antrojoje knygos dalyje *Asmenybės ir minties šviesa. Šaltiniai, atsiminimai, fotografijos* sutelkti autentiški profesorių pažinusių, artimai su juo bendravusių draugų, kolegų liudijimai, išryškinantys šios įvairiapusės asmenybės bruožus. Ne vieną draugystės dešimtmetį, studijų, pirmuosius darbo lituanistikos dirvonuose metus mena bendražygių menotyrininko, esisto Tomo Sakalausko, rašytojo Juozo Apučio, neseniai Anapilin iškeliavusio žurnalisto Bronio Savukyno prisiminimai. Vieną ar kitą asmenybės bruožą išryškina buvusių profesoriaus kolegų

Nukelta į 7 psl.

A. Zalatorius su Bernardu Brazdžioniu.

Atkelta iš 6 psl.

doc. Vandos Juknaitės ir prof. Irenos Veisaitės pasakojimai. Buvusio disidento Stasio Stungurio prisiminimai atskleidžia gal ne visiems iki tol girdėtą faktą apie Alberto Zalatoriaus bendradarbiavimą su pagrindžio spaudos leidėjais. Atskirus kolegų bendravimo fragmentus mena rašytojo Henriko Algio Čigriejaus straipsnis *O kaip pasielgtų Albertas?* bei prof. Juozo Girdzijausko publikacija *Minties šviesa*.

Net du šios knygos dalies tekstai siejasi ne tik su Alberto Zalatoriaus, bet ir su rašytojo Vinco Krėvės asmenybe. Rašytojo Kosto Ostrausko rašinyje *Žodžiai pasakoja, nuotraukos rodo* pristatomas ypatingas Albertui Zalatoriui laikotarpis, kai jis ėmėsi iniciatyvos perkelti į Lietuvą iš JAV Vinco Krėvės ir jo žmonos palaikus. Su tuo susijusius veiklos momentus autorius iliustruoja autentiškais jam rašytais A. Zalatoriaus laiškais, atsiminimus papildo ir unikalios nuotraukos iš K. Ostrausko asmeninio archyvo. Ta pačia tema yra rašytojo Leonardo Gutausko esė *Urna*, simboliškai įprasminanti A. Zalatoriaus didįjį rūpestį – Krėvės palaikų perkėlimą.

Ypač šioje knygos dalyje ryški, o pateikimo forma ir unikali, yra *Novelė Balsu / iš Alberto Zalatoriaus pašnekesio su studentais apie Jono Biliūno novelę „Nemunu“*. 1995 m. vasario 8 d. Ili-

nojaus universitetas. Lai-mingo atsitiktinumo dėka, vienam iš šių kursų klausytojų (hum. m. dr. Giedriui Viliūnui) išsaugojus diskusijos garso įrašą, profesoriaus kalbėjimo maniera perrašytas jo pokalbis. Bent kartą girdėjusiems gyvą A. Zalatoriaus žodį (straipsnio autorė – buvusi profesoriaus studentė, tai gali paliudyti) atrodo, kad tai jis gyvai dėsto savo mintis, provokuoja studentus diskusijoms, skatina pastebėti nagrinėjamo teksto subtilybes.

Šilti ir nuoširdūs Alberto Zalatoriaus artimųjų – žmonos Aldonos Zalatorienės, sūnaus Manto Zalatoriaus, dukters Eglės vyro Antano Stanevičiaus prisiminimai. Reikėtų dar pridurti, kad ir pati knyga gimė globojama Zalatorių šeimos – ją išleido Klaipėdoje įsikūrusi dukters Eglės Zalatoriūtės ir jos vyro Antano leidykla. Beveik netenka abejoti, kad su didele šilu-

Su Rimvydu Šilbajoriu.

ma ir meile skaitytojui pristatyta naujoji knyga taps gyva Alberto Zalatoriaus idėjų ir minčių liudininke, skatins domėtis jo moksliniu, literatūrologiniu, publicistiniu žodžiu, suteiks naujų kūrybinių sumanymų profesoriaus taip vertintai jaunajai lituanistų kartai. □

Mažoji „Kultūros“ anketa

Eglė Juodvalkė

Poetė, žurnalistė, rašytoja. Gimė Jungtinėse Amerikos Valstijose 1950 m. Baigė Čikagos universitetą (University of Chicago), Pedagoginį lituanistikos institutą Čikagoje. Beveik dvidešimt metų dirbo Laisvės ir Laisvosios Europos radijo Lietuvių skyriuje Miunchene, Vokietijoje.

Keturių poezijos rinkinių ir autobiografinės knygos autorė, publikavo savo eilėraščius „Kultūros baruose“, „Literatūroje ir mene“, literatūros leidinyje „Rampike“ (Kanada), rašo straipsnius periodinėje lietuvių ir užsienio spaudoje. Pirmoji eilėraščių knyga – *Jei tu paliesi mane* (1972, Chicago). Vėlesnės eil. knygos: *Pas ką žiedas žydi* (1983, Chicago), *Mnemosinės vėrinys* (1996, Vilnius), *Veidrodis ir tuštuma* (2002, Vilnius). 2000 m. Vilniuje išėjo jos autobiografinė prozos knyga *Cukraus kalnas, arba lietuvis cukrininkės nuotykių Amerikoje ir kitose egzotiškose šalyse* Eglė Juodvalkė – Lietuvos rašytojų sąjungos (nuo 1991 m.), tarptautinio rašytojų klubo PEN Lietuvos centro Vilniuje, Lietuvių rašytojų draugijos Čikagoje narė. Priklauso LST Korp! Neo-Lithuania ir Santaros-Šviesos organizacijai. Gyvena Čikagos priemiestyje su vyru rašytoju Henryku Skwarczynski.

„Nors augau dviejose visuomenėse ir kultūrose, šaknis įleidau vienoje, kurią lietuviškoje diasporoje Amerikoje sudarė storas iš tėvynės pasitraukusių inteligentų klodas. Tik Sovietų Sąjungai žlugus ir Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, galėjau pasisemti to, ko man lig tol trūko: bendravimo su gyvąja Lietuva ir jos žmonėmis, pasikeitimo idėjomis, mintimis, kūryba. Įtraukiau eglynų, qžuolynų, beržynų ir Baltijos jūros oro, kuriuo

Jono Kuprio nuotr.

dabar kvėpuoju abiejose Atlanto vandenyno pusėse.

Kūrybos procesas yra kaip spindinti mėnulio drignė šaltą žiemos naktį. Šviesos ratas matomas, bet nei jo išsklaidyti, nei paliesti negalim.“

(Eglė Juodvalkė)

– Kokia Jūsų nuomonė apie Lietuvos ir lietuvių kultūrą? Ar ji pakankamai gyvybinga, kad atsilaikytų prieš jos krantus ardančią kosmopolitinę kultūrą, apsemiančią vis daugiau pasaulio?

– Gera? Bloga? Vidutinė? Nežinau? Sukratykime atsakymus kaip loterijos bilietus siaurakakliame inde ir leiskime vaikui ištraukti vieną. Ar jis bus reikšmingas?

Nors gyvenu JAV, neblogai pažįstu lietuvių literatūrą. Rengiau literatūrines laidas „Laisvosios Europos“ radijo lietuviškajai programai ir tą patį darbą tęsiu Čikagos radijui „Margutis II“.

Ką tai reiškia „kosmopolitinė kultūra“? Kodėl *Lietuvių kalbos žodynas* žodį „kosmopolitinis“ laiko ypač neigiamu ir vienareikšmiu, o *Anglų kalbos žodynas* – teigiamu, trireikšmiu?

Vengrų rašytojas Sandor Marai kartą pasakė, kad knygų daug, bet skaityti daug ko nėra. Taip buvo antikinėje Graikijoje, Servanteso (Cervantes) Ispanijoje. Tai puikiai tinka ir dabartiniam istorijos momentui. Tą tiesą patiria mes visur, net Miuncheno, Niujorko, Paryžiaus, Madrido oro uostų knygynuose. Neišsiskiria nė Lietuva.

Kiekvienos šalies ir tautos kultūra yra iš gilės iš-

augęs ažuolas – kamienas, šakos, lapai. Bet yra ir nematoma medžio dalis – šaknys. Jos išlaiko ažuolą, maitina jį. Medžio lapai yra trumpalaikiai, sužaliuoja pavasarį ir nukrenta rudenį. Vieni rašytojai, kūrėjai yra kaip trumpadieniai lapai. Gerai lietuvių literatūrai nereikia gintis. Skaitydama daug lietuviškų knygų atpažįstu, kurios išsiskynusios, kurios be šaknų.

Mūsų ažuolą maitina visa tai, kuo gyva Lietuvos žemė ir jos kūrėjai. Kol gyvenom knygų draudimo, tremties, okupacijos, ribojamo keliavimo laikais, sėmėme maistą savo kultūrai iš praeities, iš savo istorijos. Iš kur atsiranda tokie rašytojai kaip Vanda Juknaitė, Kazimieras Saja?

Iš dabarties, nors ir kosmopolitinės, kultūros galėtume rinktis kas gera, kas mums naudinga. Turime kritikus, kurie ugdo skaitytojų skonį, inteligentams siūlosi du lygiagrečiai pasauliai: tas, kurio kultūra ir literatūra sudėtinga, turtinga, išsiskynusi į tradiciją, ir tas, kurio menai, kaip tie krentantys lapai. Galų gale, nėra kosmopolitinės ar tradicijoje išsiskynusios kultūros, yra tik geri ar blogi rašytojai, menininkai. Tvirtai išsiskynęs ažuolas atsilaukia prieš visas audras.

– Kas Jums šiandien atsispindi Jūsų vaikystės veidrodyje, ką ilgiausiai išsaugojote iš jos kaip savo gyvenimo esmę?

– Gimiau ir užaugau Jungtinėse Amerikos Valstijose. Vaikystės veidrodyje atsispindi Lietuva, mano tėvų atvežta ir man padovanota pirmąją gimimo akimirką. Pirmas žodis buvo „mama“ – lietuviškai. Mamytė – žemaitė – augino mane lietuviškoje terpėje iki mokyklos ir saugojo nuo pašalinių įtakų. Man baigus universitetą, ji atskleidė paslaptį. „Ar niekad nesidomėjai, kodėl gerai kalbi, skaitai, rašai lietuviškai?“ Šyptelejo ir pasakė, kad iki man suėjo trylika metų, mama buvo uždraudusi miestelio viešajai bibliotekai leisti man namo parsinešti angliškų knygų. Galėjau sėdėti bibliotekoje ir skaityti, bet į namus – šiukštu. Man pasibaisėjus, mama nura-mino, kad lankiau amerikietišką mokyklą, pamokos vyko anglų kalba, aplinka buvo amerikietiška – tai namuose kalbėjau, skaičiau ir rašiau lietuviškai.

Vėliau, Olimpines žaidynes transliuojant per televiziją Čikagoje, kai Lietuvos krepšinio komanda laimėjo prieš amerikiečius, širdis daužėsi ir nykštį spaudžiau tik už savuosius.

Kai rytais mankštinuosi, su M. Mikutavičium skanduoju „Nesikankink dėl medalio/ Bet verta kovot ligi galo dėl savo garbės/ Pabandom iš naujo/ Nors mūsų tik trys milijonai/ Neliek savo kraujo dėl aukso/ Bet būsim legendom/ Kol nepraradom vilties...”

Kol laikom širdyje ažuolo išmintį.

Jonas Öhmanas: esu Baltijos žmogus

BENAS URBUTIS

Vinco Mykolaičio-Putino memorialiniame bute-muziejuje Vilniuje šių metų balandžio 11 d. buvo surengtas susitikimas su vertėju, dokumentinių filmų kūrėju, kalbos premijos laureatu Jonu Öhmanu. Didžiausias iš muziejaus kambarių, į kurį sunėšamos kėdės iš kitų patalpų, tampa „sale“, kuri dažniausiai lūžta nuo lankytojų, nes renginiai čia būna prasmingi ir įsimenanti. Tą balandžio vienuoliktąją renginyje „Pokario ekranizacija“ J. Öhmanas kalbėjo apie du filmus: Vytauto Žalakevičiaus „Niekas nenorėjo mirti“ ir Jono Vaitkaus „Vienui vieni“, rodė jų ištraukas, parinktas labai apmąstyta, pritaikant jas temai apie prisitaikymą ir pasipriešinimą, arba kolaboravimą ir rezistenciją. Pokalbis tapo karšta diskusija tarp pranešėjo ir klausytojų, nes šie negalėjo likti pasyviais stebėtojai to, ką matė ant stendo kabėjusiame mažame ekrane ir ką girdėjo iš paskaitininko lūpų. Herojiškasis Lietuvos pokaris yra iki šiol kraujuojanti žaizda, vos kas nors prisiliečia prie beužsitraukiančio šašo. Tai padaryti meistriškai sugebėjo švedas J. Öhmanas, jau

Nuo sienos į susirinkusius žvelgia mąslusis V. M.-Putinas (dailininkė Aldona Gričiūnaitė).

ne vieną kartą susidūręs su lietuviška auditorija.

Prieš pradėdamas pasakoti apie šį švedą, neseniai išsitarusį, kad jis yra Baltijos žmogus, keletą žodžių noriu tarti apie patį muziejų ir jo vedėją, oficialiai pagal pareigas – vyriausiąją fondų saugotoją Ramunę Šorienę. Ji yra šių namų *spiritus movens*, sauganti profesorių Balio Sruogos ir V. Mykolaičio-Putino palikimą ir atminimą, sugebėjusi paversti tylų ir nebylų muziejų (juk žinome, kaip būna užmarštin nuskendę memorialiniai muziejai) mėgstama žmonių rinkimosi vieta. Tamsokos patalpos Tauro gatvės 10-tame name tapo vilniečių traukos centru – Ramunės ir jos padėjėjos Ulos dėka, dėl įdomių ir aktualių temų iš kultūros, visuomeninio gyvenimo ir istorijos.

Taigi J. Öhmanas tą sykį demonstravo ištraukas iš dviejų filmų, kuriuos skyrė keliasdešimties metų tarpas, bet vienijo skaudi tema – pokario partizanų pasipriešinimas ir jo nuslopinimas. „Niekas nenorėjo mirti“ galbūt dėl V. Žalakevičiaus ir dviejų aktorių – D. Banionio ir R. Ado-

maičio – talento tapo žinomiausiu ir sėkmingiausiu lietuvišku filmu, kurį matė ne tik Sovietijos, bet ir Europos šalių žiūrovai. Galima ginčytis dėl režisieriaus požiūrio į partizaninį karą, bet nenuneigs filmo meninio įtaigumo. Man jis asocijuojasi su kitu sovietmečio kūriniu – Jono Avyžiaus romanu „Sodybų tuštėjimo metas“. Iki šiol nesutampa skaitytojų ir žiūrovų nuomonės, ar tokie kūriniai savo įtaigumu nepadėjo žmonių sąmonėje įtvirtinti sovietinio režimo.

Jono Vaitkaus „Vienui vieni“ yra pirmasis lietuviško meninio kino ledlaužis, laužiantis sovietinio mąstymo stereotipus ir nuplėšiantis tabu nuo už(si)draustos partizaninio karo temos. Filmą susilaukė nemažai kino kritikų skepsio dėl temos schematiško traktavimo, plakatiškumo, bet neatimsi iš jo temos aktualumo ir novatoriškumo. J. Öhmanas, sugretindamas šiuos du filmus, privertė žmones susimąstyti, kas yra gyvenimo tikrovė ir meninė tiesa, kaip jos tarpusavyje sutaria ar konfliktuoja, kaip žmonės likiminėse kryžkelėse pasitiki savo istorija.

Tad kas yra tas Baltijos žmogus Jonas Öhmanas? Prieš keliolika metų lietuviams jis prisistatė kaip šimtaprocentinis švedas, Švedijos pilietis. Man jis primena pirmosios nepriklausomybės Lietuvoje gyvenusį šveicarą Juozą Eretą, pritapusį prie Lietuvos taip, kad ji tapo jo antrąja tėvyne. Teologijos magistras J. Öhmanas dirbo pastoriumi Vilniaus evangelikų liuteronų bažnyčioje Vilniuje, dėstė Skandinavistikos katedroje Vilniaus universitete. Vertė iš švedų kalbos į lietuvių, ir atvirkščiai, – ir techninio pobūdžio raštus, ir grožinės literatūros kūrinius. Poliglotas, laisvai kalbantis ne tik lietuvių, bet ir latvių, norvegų, danų, vokiečių, anglų ir rusų kalbomis, susikalbantis daugeliu kitų kalbų... Paskaitininkas, šiuo metu, vykdydamas savo užsibrėžtą projektą, keliaujantis per Švedijos mokyklas, pasakodamas švedų moksleiviams apie pokario pasipriešinimą Lietuvoje ir kitose Baltijos valstybėse. Renka medžiagą – kalbina žmones ir juos filmuoja – rengdamas dokumentinį filmą apie partizanus, tremtinius, kad ateityje šie duomenys praversėtų sovietų okupacijos tyrinėtojams.

Rezistencijos tema J. Öhmaną užklupo dar studentą, kai 1989 m. atostogaudamas jis keliavo po Rytų Europą ir pirmą kartą susidūrė su lietuviais, latviais, išgirdo apie jų nepriklausomybės siekius.

Prasidėjus Atgimimui buvo dažnas svečias Lietuvoje, vėliau čia ir apsigyveno. Į švedų kalbą išvertė J. Kunčino, S. Parulskio, J. Ivanauskaitės romanus. (Jie buvo pristatyti 2005 m. tarptautinėje knygų mugėje Geteborge, kur Lietuva dalyvavo svečio teisėmis.) Bet didžiausias jo indėlis į lietuvišką reikalą – Juozo Lukšos-Daumanto „Partizanų“ vertimas į švedų kalbą. Švediškai ši knyga pavadinta *Skosbröder – Miškų broliai*. Toje mugėje knyga turėjo milžinišką pasisekimą, jos paantiraštė – *Ginkluotas pasipriešinimas Lietuvoje sovietų okupacijai*. Po karo Švedijoje visai nekalbėta apie okupuotą Baltijos tautų likimą, tarsi jis Švedijos visai nedomintų. J. Öhmanas pasiryžo pažadinti miegančią istorinę savo tautos atmintį, verstinėje knygoje *Miškų broliai* įdėdamas daug archyvinių nuotraukų – iš sovietinio saugumo ir Pasipriešinimo archyvų. Nė viena leidykla iš pradžių nenorėjo turėti reikalą su autoriumi, kol pagaliau leidykla Bäckströms sutiko ją išleisti 13 tūkstančių egzempliorių tiražu. Vertimą rėmė *Lietuviškos knygos* ir fondas *Nordbok*. Pristatymą

Jonas Öhmanas renginio metu.

surengė Lietuvos ambasada Švedijoje, jame dalyvavo švedų istorikai, politikai, visuomenės veikėjai. Platino klubas SMB (Švedijos karo istorijos biblioteka), nupirkęs visus pirmojo leidimo egzempliorius. Knygą išleisti padėjo ir latviai bei estai, gyvenantys Švedijoje, nes ir jiems svarbi ši knyga apie Pasipriešinimą.

Įžengęs į Pasipriešinimo sritį, J. Öhmanas jau negalėjo sustoti. Jis filmuoja žmones, pasakojančius savo išgyvenimus. Turėtų būti sukurtas dviejų dalių dokumentinis filmas apie dar gyvus pasipriešinimo dalyvius ir apie Švedijoje veikusius Juozą Lukšą, Joną Pajaujį bei kitus partizaninio karo dalyvius. Iš to, kad J. Öhmanas ėmėsi kinematografo, matyt, ir gimė diskusija, V. Mykolaičio-Putino memorialiniame bute-muziejuje surengta dviejų lietuvių režisierių filmų pagrindu. Bet apie tai – kitą sykį.

Tęsinys kitame numeryje.

Ramunė Šorienė – susikaupusi prieš renginį. Aldonos Žemaitytės nuotraukos